

Poetika Kavramı ve Şinasi'nin Poetik Tavrı Üzerine

Filiz Furtana

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Tezli

Yüksek Lisans Öğrencisi

filiz_furtana@hotmail.com

Öz

Şiir, her kesimden insana seslenen ve yüzyıllar boyu insanların ilgisini çeken bir sanat dalı olarak günümüzde de varlığını devam ettirir. Her kesimden insana seslenebilme özelliği ile bağlantılı olarak farklı disiplinler ve farklı konu alanları, farklı bilimler şiirin bütünleştiği, beslendiği kaynaklar olarak göze çarpar. Bu alanlardan bir tanesini poetika kavramı oluşturur. Genel olarak bütün sanat dallarını kapsayan poetika, günümüzde şiir alanında yoğunlaşmıştır. Aristo'nun aynı adlı eserinde ilk kez terim olarak kullanılan bu kavramla şiirin sistematığı, bütünü, ilmi anlaşılmaya çalışılır. Zaman içinde bir disiplin haline gelen bu kavramla şiir üzerine söylenen her türlü söz ilişkilendirilmiş ve edebiyatla ilgilenenlerin dikkatlerini bu kavrama çekmiştir. Popülerliğinin artması hasebiyle de birçok araştırmacının çalışmasına dayanak olan poetika, Türk şiirinin mihenk taşlarından sayılan Şinasi'nin şiirleriyle de bağlantılı bir şekilde incelenebilir. Bu yazımızda poetika kavramı ve anlamları üzerinde durularak, Şinasi'nin poetik tavrı üzerinde değerlendirmeler yapılacak ve onun şiirlerinden örnekler yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Poetika, Edebiyat, Şiir, Türk Şiiri, Şinasi.

On the concept of Poetics and Poetic Attitude of Şinasi

Abstract

Today poem continues its existence as a branch of art addressing to the people from every section and drawing the attention of the people. With the feature of addressing to the people from every section, it stands out as different disciplines and different subject areas, different sciences, the sources which the poem is integrated in and it is fed by. Poetics concept forms one of these fields. Generally, poetics including all branches of art has condensed in the area of poetry today. The systematic, whole and science of poetry is tried to be understood with this concept that was used as a termin the work of Aristo with the same name. All kinds of words said for the poem are correlated with this concept that has become a discipline in time and draw the attention of the people interested in the literature to this concept. Due to the increase in the popularity, poetics that becomes the basis of the studies of many researchers can be examined in conjunction with Şinasi's poets that are thought to be one of the cornerstones of Turkish poetry. In this writing, the concept and analysis of poetics are stressed and the assessments on Şinasi's poetic attitude will be made and the samples from his poetry will be mentioned.

Keywords: Poetics, Literature, Poet, Turkish Poet, Şinasi.

Giriş

Güzel sanatlar içinde yer alan edebiyat ve onun en karmaşık bahsi şiir, uzun yıllar boyunca insanlar arasında konuşulmuş ve bu alanın mahiyeti, amacı gibi hususlar üzerinde fikirler üretilmiştir. Orhan Okay için de karmaşık bir alanı ifade eden şiir, onun tarafından şu şekilde tanımlanmıştır: “Denizde, avuçlarınızla yakalayacağınızı zannettiğiniz zaman çoktan parmaklarınızın arasından sıyrılıp kurtulmuş bir balık gibidir şiir. Oynak ve kaypak.” (Okay 2009: 13) Buna rağmen birçok kişi, duygularını ifade etmek için bu büyüdü dili kullanır.

Şiir kadar karmaşık ve tanımlanması zor olan bir başka alan ise, poetikadır. Bu kavram üzerinde de birçok tanım yapılır ve ortak bir noktaya varılamaz. Ancak, kabaca bu kavramı anlatmak istersek, kelimenin Batı dillerinden dilimize girdiğini ve aslının Yunanca olduğunu söyleyebiliriz. Fransızca da *poétique*, İngilizcede *poetica*, Yunancada *poiêtikê* şeklinde kullanılan bu kelime, asıl manasıyla ilk defa Aristo tarafından kullanılır. Daha önceleri Fransızca da bütün güzel sanatlar için kullanılan ve güzelliğin felsefesi gibi bir anlam yüklenen bu kelime, bugün dilimizde gerçek manasıyla şiir hakkında kullanılır. Kelimeyi “Türkçede, şiir sanatı gibi bir terkiple karşılamak mümkün. Fakat poetika, bu günkü kullanışıyla bizzat şiir sanatı da değil, şiir sanatı üzerine teoriler demektir.” (Okay 2009: 17 – 18) Diğer bir deyişle, poetika; şiir biçimi (vezin, kafiye, nazım şekilleri), bu form ya da biçimin şiir için değeri, şiirin yapısı, ritim ve armoni, şiir dili, âhenk, muhteva (mana, imajlar, temalar, edebî sanatlar), şiirin kaynağı, estetiği ve şiirin ferdî ya da sosyal karakteri gibi şiire dair meselelerle uğraşan bir bilim alanıdır. (Okay 2009: 19)

Bu kelime ve bunun şiirle bağlantısı üzerinde yapılan bir diğer çalışmada, yukarıda ifade edilenlerden farklı bir poetika tanımıyla karşılaşırız: “Poetika, şiir sanatının değişik türlerinde ve tarzlarında yazılmış ürünleri açıklayan, yorumlayan, şerh eden bir inceleme yöntemleri bütünü olmaktan çok, şiirle ilgili \ şiire ilişkin her türlü meseleyi genel ölçekte ele alan, bir başka deyişle bu meseleleri belli bir örneğe bağlı kalmadan irdeleyen bir bilgi dalıdır. Dolayısıyla onun, herhangi bir şiir metnini, bir şairin şairliğini yorumlama, değerlendirme ve bunları yaparken kullanacağı yöntemleri belirleme gibi bir amacı yoktur.” (Sazyek 2000: 10)

Şiir inceleme yöntemlerini bir kalıp içine sokmak amacını taşımayan poetikanın, kural koyma gibi bir isteğinin de olmadığını ifade eden Sazyek, bunun kişiye\kişiselliğe ait bir bilgi dalı olduğunu savunur. “Başka bir

söyleyişle, poetika bilgi dalı, bizzat şairlerin (kendi) şiir(lerin)in biçimini, içeriğini, üslûbunu ve estetiğini kapsayan konularda –herhangi bir sanatçıyı ya da eseri hedef almaksızın- ortaya koyduğu görüşleri, tespitleri, önerileri içeren çalışmalar(ın)dan meydana gelen bir bütündür.” (Sazyek 2000: 10)

Bir metnin poetika olması için, bir şair tarafından yazılması gerektiğine de değinen Sazyek, poetik metinlerin biçimleri hakkında şunları dile getirir: “Poetikanın sınırları içine giren eserler, içerikleri gibi biçimleri bakımından da bir birlik oluşturmazlar. Her şair, poetik düşüncesini büründüreceği biçimi seçme hususunda özgürdür. Poetik metnin mektup, ön söz, makale, deneme, söyleşi, özdeyiş, şiir gibi türlerin gerektirdiği formlar içinde konumlanması mümkündür.” (Sazyek 2000: 12)

Bu noktada Aristo'nun eseri dışında poetika adıyla Batıda değişik asırlarda yayımlanan birçok eser olduğu da söylenebilir. Bunlardan bazılarını; Lâtin şairi Horatius'un (M.Ö.65), Fransa'da Ronsard'ın (1565), Boileau'nun (1674), Max Jacop'un (1922) ve Paul Claudel'in (1907) yazdığı poetika isimli kitaplar oluşturur. (Okay 2009: 20)

Bizim klâsik edebiyatımızda şiir sanatına dair müstakil bir kitaba rastlanmamasına rağmen, divan edebiyatı çerçevesinde bazı şairlerin divanlarının “dibâce” (ön söz)lerinde kendi şiir anlayışları ile ilgili bazı bilgilere ya da düşüncelere yer verdikleri görülür. Bazı şairler de şiire dair manzum parçalar ve beyitler bırakmıştır. Tanzimat döneminde ise, şiir üzerine münakaşaların gazete ve dergiler aracılığıyla yapıldığı görülür. (Okay 2009: 20 – 21)

Yeni Türk edebiyatında manzum poetik ön sözün ilk örneği, Ziya Paşa (1829 – 1880) nın üç ciltlik Harabat (1874 – 1876) başlıklı antolojisine ait ünlü mukaddimesinin “Meşrûtu Ahvâl-i Şâirî” başlıklı bölümüdür.” (Sazyek 2000: 13)

Sonuç olarak gerek bizim edebiyatımızda gerekse dünya edebiyatında çeşitli tanımlarla açıklanmaya çalışılan poetika kavramının aslında bir metni açıklamaya yardımcı bir görüşten ibaret olduğu söylenebilir. Şiir sanatı hakkında üretilen teorileri kapsayan bu kavramı her sanatçının kullanışı ve bu kavrama yüklediği anlam da farklıdır. Şiirle ilgili her türlü mesele irdelenirken şairlerin kendi özgür seçimleriyle tercih ettikleri poetikaları ön plana çıkar. Her şair kendi şiirini kendi poetikasına göre yorumlar.

Şinasi'nin Şiiri ve Poetikası

Tanzimat döneminde Divan şiiri geleneğine karşı çıkarak akılcılığı ve somut şiiri edebiyatımıza sokan Şinasi'nin manzum poetik bir ön söz yazmadığı, bunun yerine Tercüman-ı Ahvâl ve Tasvir-i Efkâr gazetelerine yazdığı mukaddimelerle şiir ve sanat hakkındaki görüşlerinin bir kısmını bildirdiği görülür.

Şinasi, Tercüman-ı Ahvâl Mukaddimesi'nde nesir yoluyla varmak istediği hedefi ve şiirinin diline de yansıyan sadeleşme hareketini açık bir şekilde şu cümlelerle ortaya koyar:

“İmdi, işbu gazete ahvâl-i dahiliyye ve hariciyyeden müntehab bazı havadisi ve maârif-i mütenevvi'a ile sâir mevadd-ı nâfiaya dâir mebâhisi neşr ü beyâna vasita olacağından nâşi, Tercüman-ı Ahvâl unvanı ile tesmiye olunmak münasip görüldü. Tarife hacet olmadığı üzre, kelâm ifâde-i merâm etmeğe mahsûs bir mevhibe-i Kudret olduğu misillü, en güzel icâd-ı akl-ı insanî olan kitâbet dahi kaleme tasvir-i kelâm eylemek fenninden ibarettir; bu itibâr-ı hakikate mebni, giderek, umûm halkın kolaylıkla anlayabileceği mertebede, işbu gazeteyi kaleme almak mültezem olduğu dahi makam münasebeti ile şimdiden ihtâr olunur.” (Kolcu 2007: 107 – 108)

Tanzimat Dönemi'nin sloganı olan “Sanat toplum içindir” görüşünü de destekleyen ve halkın eğitilmesi için anlayacağı dilden eserler vermeye çalışan Şinasi'nin, bu halkçı tavrı şiirlerine de yansır. Halkın anlayacağı bir dille yazılan manzum “Eşek ile Tilki” adlı hikâyesi bu duruma verebileceğimiz güzel bir örnektir.

Şiir ve poetika konusunda iki tür yolun izlendiği söylenebilir. Apolloncu ya da Dionizyen tarz denilen türlerle oluşan şiir ya duyguyu ya da akli ön plana çıkarır. Bu iki türü açıklamamız gerekirse şunları söyleyebiliriz:

“Apollon ve Dionysos mitolojik metaforları, Nietzsche'nin, sanatta, yaratımın iki yüzünü ortaya koyan yanılsama ve gerçeklikle kurduğu bağlantının felsefi söylemleridir. Nietzsche sanatın oluşum sürecinde akıl, uyum, düzen ve ölçüyü esas alan tutumu Apolloncu, duyguyu, coşkuyu, lirizmi ve doğaya gitmeyi temel alan tavrı Dionizyen eğilim olarak adlandırır.” “Apolloniyen tarz, durgun, ölçülü gücü sembolize eder. O, bir ışıktır, doğayı ve nesneyi görme, var olanı akılla algılama ve akıl yetisine dayalı yöntemlerle şekillendirme gücü ve yeteneğidir.” (Şen 2010: 206) “Münacât”ında Tanrı'nın varlığını akılla anlamaya çalışan Şinasi'nin şu mısraları, onun Apolloniyen tarzı benimsediğini ve bu tarzın poetik tavrı içinde ele alınabileceğini gösterir:

“Vahdet-i zâtına aklımca şahâdet lâzım

Can u gönlümlü münâcât u ibâdet lâzım” (Enginün 2006: 463)

Divan edebiyatında ispat gerektirmeyen bir konu olarak ele alınan Tanrı ve Tanrı'nın varlığı, Şinasi için akılla kavranılması ve varlığına somut deliller bulunması gereken bir konudur. Bu durumda Şinasi'nin, akli yetersiz bulan eski edebiyattan ayrıldığı ve Apolloniyen tarzda şiirler yazdığı ifade edilebilir.

Bunun dışında, Şinasi'nin Divan şiirinden esinlenerek saf Türkçe ile ve dörtlüklerle yazdığı şu şiirine de yer verebiliriz:

“Gören saçın arasından yüzün parıltısını

Sanır ki kare bulutun içinde gün doğmuş

Yanında kan ile yaş içre kaldığım görüp el

Demez mi kim birini su kızı suya boğmuş” (Enginün 2006: 469)

Bu durumda Şinasi'nin poetikasının bir parçasını, halkın anlayacağı dilde eserler vermek fikri oluşturmaktadır. Diğer taraftan Divan şiirine ve onun yarattığı hayal dünyasına karşı çıkan Şinasi'nin, şiirlerinde akli ön plana çıkararak Apolloncu bir tarzda şiirler yazdığı bir kez daha kanıtlanmış olur.

Şinasi'nin poetik tavrında değinebileceğimiz bir diğer nokta; şiirinin öykünmeyle değil çalışmayla meydana gelmesidir. Şinasi'nin şiirlerinde “... şiirin muhtevası tamamen değişir, eski edebiyatın gerçeklerden uzak, hayaller üzerine kurulu muhtevasının yerini sosyal gerçeklerin üzerine kurulu, Batı'dan gelen sosyal kavramlara geniş yer veren bir muhteva anlayışı alır.” (Ekiz 1985: 53 – 54)

Muhtevanın değişimine bağlı olarak somut malzemeye yer veren Şinasi Divan şiiri mazmunlarını kullanmayı reddeder. Bu durumda Şinasi'nin öykünmecî sanat anlayışını eleştirdiği ve Aristoteles'in öykünmeyi yücelten kuramına karşı çıktığı da söylenebilir. “Bu kurama göre sanat bir öykünmedir, bir modelin tıpatıp kopyasıdır, sanattan alınan zevk de bu kopyanın kusursuzluğunun insanda uyandırdığı hayranlık ve bu kopyanın zararsız bir canlandırma nesnesine indirgenmiş olması dolayısıyla insanın bir an için gerçekliğin baskısından kurtulmasının sağladığı rahatlamadır.” (Lenoir 2002: 47)

Şinasi aklın öncülüğünde, var olan mazmunları kullanmadan, muhtevaya uygun maddeler kullanarak somut bir şiir meydana getirir. Düşüncemize göre, gerçekleri gözler önüne sermek isteyen Şinasi'nin şiirlerinde,

öykünmeci tarzın insanda yarattığı gerçeklik baskısından kurtulma rahatlığına rastlanmaz. Aksine o, insanları Divan şiirinin yarattığı hayal dünyasından koparıp toplumda yaşananlara yönlendirerek gerçek hayatla bağ kurmalarına yardımcı olur ve bir anlamda hayalin verdiği rahatlık hissini rahatsızlığa dönüştürür.

Aklı ön planda tutan Hegel de Şinasi'nin akılcılık ve somut şiir anlayışına uygun olan şu cümleleri sarf eder: "Sanat yapıtı yalnızca evrensel canlandırma edimi değil, bunun kararlı biçimde ete kemiğe büründürülmesidir; ne var ki, akılla ve canlandırmanın tinsel ögesiyle ortaya konmasından dolayı, yaşamı duyarlı bakışa sunulmuş olmakla birlikte, evrensel olanın bu niteliğinin etkilerini kaçınılmaz olarak üzerinde taşır." (Lenoir 2002: 69) Burada da vurgulanan şekliyle Şinasi, sanat yapıtını ya da bir diğer deyişle şiiri, evrensel canlandırma ediminden öte, ete kemiğe büründürerek yani, somutlaştırarak meydana getirir ve şiiri akılla kavranabilecek somut maddelerle örer.

Şinasi'nin edebiyatımıza getirdiği yenilikler arasında yer alan, mazmun ve nükteyi çıkarıp kelimeleri çıplak haliyle kullanma ve fikrin kendisiyle yetinen bir şiir dili yaratma eğilimi onun Apolloniyen şiir tarzını ve akılcılığı benimsemesinin bir sonucu olarak nitelendirilebilir.

Şinasi'nin şiir hakkındaki poetikasını bütünlemek açısından edebiyatımızda yaptığı diğer yeniliklere de değinilmelidir. Şinasi'nin edebiyatımızda yaptığı yenilikler şöyle sıralanabilir: "Eski manzumeyi sınırlı ve dar vezinlerin çerçevesinden çıkararak daha geniş mısralarla söylenmiş düz kafiyeli şiir haline getirdi. Ders verici mahiyette hikâyelerden oluşan şiirler kaleme alarak La Fontaine tarzı söyleyiş şeklini edebiyatımıza kazandırdı. Şiiri yeni dünya ve yeni insan fikri üzerine inşa ederek, hayalin değil, aklın hizmetine verdi, redifin kolaylığından ileri gelen tekrarlardan kurtardı. Çok az redif kullandı. Bütün bunların dışında Şinasi, Batılı şairlerden yaptığı tercümelemlerle de edebiyatımıza Avrupaî şiirin ilk canlı örneklerini kazandırdı." (Ekiz 1985: 52)

Aruzu Türkçeye uygulamaya çalışan ve sade bir dil kullanan Şinasi'nin, şiirde şekil olarak eskiye bağlı kaldığı da söylenmelidir. Bunların dışında, Şinasi'nin şiirlerinde atasözlerine yer vererek, veciz bir anlatım meydana getirdiği ve fikri şiirin ana maddesi olarak kullandığı ifade edilmelidir.

Şiirlerinde genellikle aruz veznini kullanan sanatçının, birkaç şiirinde hece veznini denediği ve kafiyeye önem vermediği görülür. Genellikle nazım

birimi olarak beyit kullanan Şinasi, Divan şiirinde görülen mananın bir beyitte tamamlanması mecburiyetine de karşı çıkar. Onun şiirlerinde mana, beyit hâkimiyetinden kurtularak şiirin tamamına yayılır. Buna bağlı olarak da Divan şiirindeki parça güzelliğinin yerini, bütünlüğün meydana getirdiği güzellik alır.

B biçim olarak Divan şiirine bağlı kalan ve Divan edebiyatı nazım şekillerini kullanan Şinasi, kasidelerinde farklı bir yol izler. Buna göre Şinasi, Divan edebiyatı kasidelerindeki bölümlere yer vermez, yeni bir kafiye örgüsü geliştirir. Değişik nazım birimlerini bir arada deneyerek yeni nazım şekilleri belirleyen Şinasi'nin, kanun, hak, adalet, mahkeme, hâkim, millet, medeniyet gibi sosyal tabirleri de şiirinde kullandığı görülür. (Ekiz 1985: 53-55)

Sonuç

Sonuç olarak Şinasi, beş asırdır devam eden bir geleneği kökünden sarsacak yenilikleri şiirimize getirir. Divan edebiyatından beslenerek onu aşmaya çalışması ve yüzyıllarca birbirlerine öykünerek belli kalıplarla sanat yapıtı ya da şiir meydana getirmeye çalışanlara tepki göstermesi, yaşadığı dönem dikkate alındığında, büyük bir yenilik olarak nitelenebilir. Şinasi'nin şiirlerinin genel özelliklerine bakarak oluşturmaya çalıştığımız poetik anlayışında, en çok ön plana çıkan akılcılığı ve Apolloniyen tarzıdır. Saf Türkçe kullanarak halka hizmet için sanat eseri yazması da onun halkçı ve sorumluluk sahibi tavrını gözler önüne serer ve yüzyılları aşan bir sanatçı olarak telakki edilmesini sağlar. Bu noktada, poetik tavrına eğitcilik ve halkçılığı da dâhil edebileceğimiz Şinasi'nin adının günümüzde hala unutulmayışı bir tesadüf olamaz.

Kaynakça

Ekiz, Osman Nuri (1985) *Şinasi: Hayatı Sanatı ve Eserleri*, İstanbul, Türk Yazarları Dizisi: Kastaş Yayınları.

- Enginün, İnci (2006) *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839 – 1923)*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2. Baskı.
- Kolcu, Ali İhsan (2007) *Tanzimat Edebiyatı 1 Şiir*, Konya, Salkımsöğüt Yayınevi, 3. Baskı.
- Lenoir, Béatrice (2002) *Sanat Yapıtı*, Çeviren: Aykut Derman, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları – 1878, Cogito \ Temel Taşlar – 125.
- Okay, M. Orhan (2009) *Poetika Dersleri*, Ankara, Hece Yayınları, Üçüncü Basım.
- Sazyek, Yard. Doç. Dr. Hakan (2000) “Poetika Kavramı ve Yeni Türk Edebiyatında Manzum Poetik Ön Sözler”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ocak, C: 2000\1, S: 577, s. 10 – 22.
- Şen, Yrd. Doç. Dr. Cafer (2010) “Sezai Karakoç Şiirinin Psikanalitik ve Fenomenolojik Temelleri Üzerine Bir İnceleme”, *Sezai Karakoç*, Anma ve Armağan Kitapları Dizisi: 20, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Birinci Baskı.

